

ПАРАЛИНГВИСТИЧЕН ИДИОЛЕКТ

Явленията на спонтанната реч занимават учените във връзка с необходимостта изследванията на езика да “оправдаят” съществуването си, като станат максимално полезни за практическата дейност на човека.

Въпреки основната трудност, която произтича от факта, че “явленията на устната реч проявяват в много висока степен, отколкото тези на писмената реч, качеството неповторимост” (Иванова, Ницолова, 1995, 35), езиковедите търсят начини да “подчинят” речта, да систематизират нейните компоненти, да ги опишат, да установят “неписаните” правила, които е необходимо да спазва личността, за да се осъществи по-успешно и безболезнено социалната ѝ реализация.

Изследванията на общуването не обръщат почти никакво внимание на един феномен. Твърдението, че “всяко изказване е акт на определен субект” и че е “детерминирано от индивидуалните идиолектни особености на дадения говорител” (Райков, 1993, 27), отвежда към този феномен, наречен индивидуална паралингвистична кинесика или паралингвистичен идиолект. Причините за пренебрегването му според нас са именно в неговата неподатливост на описание.

Понятието “идиолект” най-общо означава явление, което е присъщо на индивида и само на индивида, който говори. Това са “езиковите навици (индивидуалният език) на дадена личност в определен период от време (Хокет, 1958). В езиковедската литература идиолектът се разглежда предимно като индивидуална особеност на личността” (А. Пачев, 1993, 120–121).

Настоящото съобщение се занимава с паралингвистичния идиолект на водещите в публицистични телевизионни предавания. За да насочим вниманието си в определена посока, направихме едно

предварително проучване, което прие формата на своеобразен асоциативен експеримент. Целта на експеримента беше да се провери в каква степен аудиторията се влияе от външността и поведението на журналистите.

Експериментът се проведе в три групи от по 10 души българи с висше образование. На анкетираните лица бяха раздадени листове, а анкетиращият през равни интервали от време (две минути) подаваше в точно определена последователност пет имена на известни наши водещи от "Панорама", "Отзвук" и "Открито", които изпълняваха ролята на думи-стимули. Анкетираните лица имаха за задача да напишат първите пет асоциации, които им хрумнат в рамките на две минути.

Резултатите от експеримента са показателни:

1. Около 65 % от отговорите са свързани с външността и поведението на водещите, като по-голяма част от тях са прилагателни (хубав, грозен, червенокос и т. н.) и една значителна част – съществителни имена и отглаголни съществителни (мустаци, устни, костюм, вратовръзка, сключване на пръсти, вдигане на вежди, въртене на химикалка, бавно говорене и т. н.).

2. В почти всеки трети отговор се налагат асоциации, свързани с едно друго предаване по БНТ – "Каналето" – например "Каналето", Изгорелов, Каскетски, Голяма Гроздова, "Паноранормала", "На открито", "Отсмук", Валя Яхниева.

Резултатите от експеримента насочват нашите изследвания в две посоки. Първата е свързана с опита да се опишат проявите на паралингвистичния идиолект на водещите в публицистичните телевизионни предавания – "Отзвук", "Панорама" и "Открито".

Втората посока налага съпоставката на споменатите предавания със забавно-развлекателното предаване "Каналето", което изгражда своите пародийни образи благодарение на изследвания феномен¹.

I. Причините, поради които е трудно да се открие паралингвистичният идиолект на водещите в трите публицистични телевизионни предавания, са няколко:

1. Жанровата принадлежност на предаванията предполага балансирано, обмислено вербално и невербално поведение, до голяма степен унифицирано и стандартизирано, подчинено на законите на

телевизионното изображение, на хоризонта на очакване на аудиторията, както и съобразено с участниците в общуването. Използваният паралингвистичен репертоар в тези предавания се отличава със следните характеристики:

а) минимална и еднообразна паралингвистична намеса, включваща честотни прояви на паралингвистична синонимия и паралингвистична омонимия;

б) стандартизираност и унифицираност на паралингвистичните средства;

в) общонационалност и достъпност на използваните паралингвистични средства.

Регистрирането на такъв тип невербално поведение предполага по-стеснено поле за изява на паралингвистичните идиолектни особености на личността и изисква по-внимателно и продължително наблюдение за установяване на достатъчно количество повторения.

2. Поведението на журналистите пред телевизионната камера в много голяма степен е репетирано, отработено и проверено в дългогодишната им практика (вж. за историята на "Панораба" и "Отзвук" Маргарита Пешева, 1997). Водещите вече са намерили и изградили своя образ. Тези факти намаляват вероятността за проява на повече идиолектни черти, ако приемем за вярна постановката, че при психологически стрес или притеснение личността по-трудно ръководи съзнателно поведението си и по-трудно овладява присъщите си поведенчески навици. В разглежданите предавания журналистите са преодолели психологическото състояние на човек, застанал за пръв път пред камерата, натрупали са достатъчно опит и познания, за да успеят да регулират вербалните и невербалните си реакции. Липсата на възможност за диахронен анализ на поведението им пред камера ни лишава и от възможността да проследим и потърсим устойчиви характеристики в него, които биха очертали по-пълно техния паралингвистичен идиолект.

3. Спецификата на телевизионното изображение е такава, че "погледът" на камерата може да прикрие от нас паралингвистични идиолектни прояви или пък най-неочаквано да ги покаже, при това те ще са много по-наситени смислово и емоционално дори само затова, защото изборът да бъдат показани е паднал върху тях. Следо-

вателно нашите наблюдения са затруднени и зависими поради опосредствания характер на масмедийната комуникация.

Изброените дотук причини, затрудняващи изследването на паралингвистичния идиолект на телевизионните водещи (в "Панорама", "Отзвук" и "Открито"), както и отсъствието на литература и родни изследвания в тази област показват, че задачата е трудна и предстои да бъде доразвивана.

Анализите на публицистичните телевизионни предавания "Панорама", "Отзвук" и "Открито" показват, че всеки водещ носи специфични, характерни само за него кинематики. Наличието им се потвърждава от проведено от нас интервю, в което първият въпрос към интервюираните лица бе: "Кои са отличителните характеристики на поведението на водещите в "Панорама", "Отзвук" и "Открито"?" Отговорите на три групи от по десет души студенти потвърдиха в пълна степен наблюденията ни. Срещу всяко зададено име на водещ се получи списък от отличителни особености, които са се открили в паметта на зрителя. Например водещият в "Панорама" се ползва от набор кинематики, които в повечето случаи нямат пряка паралингвистична функция, но го определят като индивидуалност в телевизионното пространство – например придърпване на реверите на сакоето, поправяне на листовите пред себе си, склучени пръсти или къщичка, образувана от ръцете, въртене на химикала, наклон на главата настрана и т. н. Тези индивидуални черти в поведението на водещите се проявяват в различни случаи. За нас е от значение високата степен на повторяемост.

Резултатите от това интервю потвърждават конкретни наблюдения, една малка част от които се предлагат в две групи за по-голяма прегледност и за осигуряване на контекст, благодарение на който паралингвистичните идиолектни прояви придобиват смисъл и причина.

А. Първата група индивидуални паралингвистични средства е свързана с проявата им в такива части, които осъществяват свързаността, кохерентността на разговора и на предаването като цяло. Тук са включени²:

1. Начало на разговор с даден събеседник

а) K1: Така // да тъ... Продължаваме с г-н...

жмжмжмжмжмжм

Субстанционна природа на паралингвистичните знаци: с дясна ръка водещият докосва носа си, оправя левия си ревер, раздвигва се ("Панорама", 15.04.1995, Ив. Гарелов).

б) К1: Уважаеми зрители, днес...

ММММММММММ

Субстанционна природа на паралингвистични средства: интензивно мигане ("Отзвук", 10.02.1997, Д. Грозданова).

2. Покана, посочване, даване на думата

а) К1: Сигурно няма да твърдите, че това оживление се дължи само на идването на власт на вашето правителство?!

ЖЖЖЖЖЖЖЖЖЖ

Субстанционна природа на паралингвистичните средства: облегнат назад, водещият хваща с две ръце реверите на самото си и ги придърпва към корема, след това се обляга и сключва пръсти на ръцете върху бюрото ("Панорама", 15.04.1995, Ив. Гарелов).

б) К1: Вие, господин Х...

ММММММММММ

Субстанционна природа на паралингвистичната кинесика: широко отворени очи с настойчив поглед ("Открито", 14.05.1998, В. Ахчиева).

3. Прекъсване (на разговора, на отделна реплика...)

а) Прощавайте, а бихте ли ни припомнили как се отрази това темпо на приемане върху качеството на бюджета...?

ЖМЖМЖМЖМЖМЖМ

Субстанционна природа на паралингвистичния комплекс: водещият, с допрени длани о ръба на масата, се навежда леко напред с настойчив поглед ("Отзвук", 11.04.1995, Кр. Ганев).

б) К1: Така че...

ЖЖЖЖЖЖЖЖЖЖ

Субстанционна природа на паралингвистичните средства: ръцете са облакътени на масата и са с длани една към друга, но когато се казва това, ръцете се разперват ветрилообразно ("Отзвук", 07.04.1998, Д. Грозданова).

4. Слушане

а) К2: ... Или първото нещо, което ние трябва да направим, което беше много ясно формулирано от министър Х...

Субстанционна природа на паралингвистичните знаци: ВД-
гане на рамене ("Отзвук", 12.02.1998, Ив. Такев)

a) K1: M...

ЖМЖМЖМЖМЖМ

Субстанционна природа на паралингвистичния комплекс: полуусмивка и наклон на главата с поглед надолу ("Панорама", 10.04.1998, Ив. Гарелов).

От примерите заключаваме, че всеки от водещите допуска в тези случаи повече или по-малко типично индивидуални паралингвистични прояви, които го отличават от останалите журналисти, изграждат неговия облик и стил и са не по-малко съществени за зрителското внимание. Те стават част от образа на водещия, негова съществена характеристика и позволяват неговия стил да бъде разпознат. Именно на този феномен в ерата на персонифицираната журналистика у нас се дължат успешните закачливи пародии на водещи, осъществени от актьорите на "Каналето".

II. Една част от забавно-хумористичното предаване се състои от умалени във времето рубрики, имитиращи действително съществувачи публицистични предавания – “Панормала” като отговор на “Панорама”, “Отсмук” – срещу “Отзвук”, и “На открито” – срещу “Открито”. Успехът на тези рубрики се дължи на преобръщането на всички имена по паронимен принцип, на внимателното копиране на елементите от цивилизационната, пространствено-териториалната, параезиковата модалност (термини от психологически изследвания в областта на невербалната комуникация – вж. Т. Стойцова, 1992, 20), както и на добре изучения и хиперболизиран паралингвистичен идиолект на участниците. Актьорското майсторство в тези случаи проличава и е резултат от старателното проучване на елементите на паралингвистичния идиолект. Благодарение на специфичните само за дадената личност характеристика на невербалното ѝ поведение и тяхното сполучливо пресъздаване от актьорите става възможно разпознаването на представяния журналист.

За да докажем тази постановка, зададохме втори въпрос в интервюто (вече споменато по-горе), изследващ опорните точки на зрителската рецепция, които позволяват пародираното лице да бъде

разпознато. Въпросът гласи: “Какво в поведението на артистите от “Каналето” Ви позволява да разпознаете имитирания журналист?” Отговорите на трите групи студенти от различни специалности в Софийския университет “Св. Климент Охридски” потвърдиха постановката ни:

- Изгорелов – сключване на пръстите на ръцете
  - минимална мимическа проява
  - настойчив поглед
  - мустаци и прическа
  - наклон на тялото напред и опрени лакти на масата (с длани на ръцете върху сгънатите лакти)
  - нагласяне на листовете
  - въртене на химикала в ръце
  - къщичка, образувана с пръстите на ръцете
- Яхниева – специфична постановка на устните
  - широко отворени очи
  - настойчив поглед
- Голияма – интензивно мигане
- Гроздова – бавно говорене
  - подпиране на брадичката със свити в юмрук ръце, облъкатени на масата
  - драскане по листовете
- Каскетски – енергично въртене на главата към събеседниците
  - облакътена ръка на стола, а другата – с изнесен лакът назад и нагоре, като дланта е опряна на поставката за ръка
  - въртене на химикала в ръце
  - въртене на стола.

Разбира се, отговорите изключват интонация, артикулация, облекло и други компоненти, които съставят цялостното впечатление на зрителя и са също елементи на невербалната комуникация като по-широко понятие (Стоицова, 1992, Фаст, 1993), но предметът на настоящото изследване е паралингвистичният идиолект, включващ само жестове, мимики, телодвижения, пряко или косве-

но свързани с речевото поведение на личността (допълващи, отричащи, подчертаващи го).

Изследванията на паралингвистичния идиолект на водещи телевизионни предавания биха били полезни в няколко посоки:

- да се улесни обучението на бъдещите журналисти, както и професионалното усъвършенстване на вече практикуващите;

- да се открие националната паралингвистична кинесика, която се изключат от състава ѝ тези идиолектни прояви;

- да се подпомогне обучението на артистите, както и тяхното професионално усъвършенстване;

- да се обогати обучението по български език като роден и чужд, в което телевизията е средство за обучение, и поради това диференциацията между национално общовалидни и идиолектни паралингвистични особености е наложителна;

- да се отговори на въпросите как индивидуалната паралингвистична кинесика влияе върху речта на комуникантите и върху възприемането ѝ от слушателите им (дразни или предразполага), как би реагирал човек, ако му бъде забранено да прави свой привичен жест и би ли променило това речта му и т. н.;

- да помогне в работата на имиджмейкърите при изграждане на публичен образ на дадена личност (напр. президент, министър-председател, дейци на културата и т. н.).

Явлението паралингвистичен идиолект е факт и в никакъв случай не може да бъде подценено, защото иначе бихме се противопоставили на същността, на природата на човешкото поведение. То е част от разнообразието, което ни се предлага; то е “етикетът” на всеки един от нас, защото, както всеки има свободата и предпочита едни или други начини на словесно изразяване, така всеки (съзнателно или не) има и собствен маниер на поведение.

БЕЛЕЖКИ

¹ Наблюденията и интервюто върху забавно-сатиричното предаване “Каналето” са правени до края на 1997 г. при стария му вариант.

² Алгоритъмът на описание, използван в настоящата статия, е предложен в студията на проф. М. Виденов (1979).

ЛИТЕРАТУРА

Виденов 1979: **М. Виденов**. Към българската паралингвистика. // Годишник на СУ "Св. Климент Охридски", ФСФ, т. 72, с. 1-97.

Иванова, Ницолова 1995: **К. Иванова, Р. Ницолова**. Ние, говорещите хора. С., 1995.

Пачев 1993: **А. Пачев**. Малка енциклопедия по социалингвистика. Плевен, 1993 (Речникова статия "Идиолект", с. 120-121).

Пешева 1997: **М. Пешева**. Дворецът на Дедал. Телевизионният лабиринт. Враца, 1997.

Райнов 1993: **В. Райнов**. Символното поведение на човека. С., 1993.

Стоицова 1992: **Т. Стоицова**. И усмивката може да бъде заповед. С., 1992.

Фаст 1993: **Дж. Фаст**. Езикът на тялото. С., 1993.